

Piotr Krzysztof Marszałek

Powstanie i rozwój organizacyjny polskich formacji policyjnych w południowo-zachodniej Wielkopolsce w latach 1918-1922

Studia Lubuskie : prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie 4, 13-40

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIOTR KRZYSZTOF MARSZAŁEK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Sulechowie

Powstanie i rozwój organizacyjny polskich formacji policyjnych w południowo-zachodniej Wielkopolsce w latach 1918-1922

Badania nad dziejami formacji policyjnych działających na terenie Wielkopolski nie posiadają bogatego dorobku¹. W jeszcze mniejszym stopniu znane są organizacja i funkcjonowanie tych formacji w poszczególnych regionach tej dzielnicy. Niniejszy artykuł stanowi próbę wypełnienia istniejącej luki w odniesieniu do południowo-zachodniej Wielkopolski.

Południowo-zachodnią część Wielkopolski tworzy obszar trzech powiatów, które ukształtowały się, jako jednostki terytorialne, jeszcze w okresie rządów pruskich. Należą do niej ziemia leszczyńska, gostyńska i rawicka. Granice administracyjne obejmujących je powiatów ulegały pewnym zmianom zarówno w okresie panowania niemieckiego, jak i po objęciu tych ziem przez Rzeczpospolitą. Zazwyczaj stanowiły odrębne jednostki administracyjne ze starostwami powiatowymi na czele. Jednakże w zakresie administracji specjalnej związanej z organizacją Policji Państwowej tworzyły przez znaczny okres

¹ J. Kutta, *Policja w odrodzonej Polsce. Wielkopolska i Pomorze 1918-1922. Geneza, organizacja, funkcjonowanie*, Bydgoszcz 1994, passim; B. Sprengel, *Policja państwowa w Toruniu (1920-1939)*, Toruń 1999, s. 9 i n. J. Lange, *Organizacja Straży Ludowej i jej udział w Powstaniu Wielkopolskim*, [w:] *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Wybór źródeł*, oprac. A. Czubiński i B. Polak, Poznań 1983, s. 372 i n.

II Rzeczypospolitej wspólną Komendę Powiatową z siedzibą w Lesznie. Co zresztą nie było wyjątkiem na obszarze Wielkopolski. Nie można zatem analizować genezy formacji policyjnych w powiecie leszczyńskim w oderwaniu od procesów występujących w pozostałych dwóch powiatach tej części Wielkopolski, gdyż dałoby to obraz niepełny.

Lata tuż po zakończeniu I wojny światowej należały do przełomowych dla tego obszaru. W okresie tym bowiem rozstrzygała się kwestia państwowej przynależności tego obszaru, podobnie jak i pozostałej części Wielkopolski. W interesującym nas czasie tereny wszystkich trzech powiatów znajdowały się pod administracją polskich władz dzielnicowych, które zastępowały wypartą administrację niemiecką. Wśród wielu zadań, przed jakimi stanęły władze dzielnicowe, było zapewnienie mieszkającej tam ludności bezpieczeństwa, poszanowania życia i mienia oraz utrzymania porządku publicznego. Władze polskie nie posiadały, ze zrozumiałych względów, wyspecjalizowanych formacji. Musiały je dopiero stworzyć od podstaw.

Nastroje obecne w wielu regionach Poznańskiego od lata 1918 r. towarzyszyły także mieszkańcom powiatów leszczyńskiego, gostyńskiego i rawickiego. Budowana przez lata w towarzystwach sokolich, śpiewaczych i oświatowych świadomość narodowa zaczęła wydawać swoje owoce. Wczesną jesienią 1918 r. w Lesznie, ale też w Gostyniu i Rawiczu zaczęto tworzyć, pozostające w utajeniu, Komitety Obywatelskie, podległe centrali w Poznaniu. Ich organizację powierzano zwykle osobom zaufanym, mającym poważanie w swoich środowiskach lokalnych. Pracę organizatorską rozwijano w oparciu o mężów zaufania. W leszczyńskim zadania tego podjął się Adam Ruszczyński, znany adwokat z Leszna, od wielu lat zaangażowany w działalność różnych organizacji niepodległościowych. W powiecie rawickim stworzenie Komitetu Obywatelskiego powierzono księdzu Zdzisławowi Zakrzewskiemu, proboszczowi z Golejewka. Był znanym działaczem niepodległościowym i gospodarczym. Podobnie w Gostyniu miejscowy Komitet zorganizował proboszcz ksiądz Stanisław Grzęda. Najwcześniej komitety powstały w gostyńskim i rawickim, bo już pod koniec października. Nieco później, w początkach listopada także w Lesznie².

Echa wypadków rewolucyjnych w Berlinie i Poznaniu w różny sposób i w różnym czasie docierały na prowincję. Jak pisał świadek ówczesnych wydarzeń ksiądz Tadeusz Kopczyński „w Lesznie przewrót odbył się spokojnie. Na

² S. Jankowiak, P. Bauer, *Ziemia gostyńska w powstaniu wielkopolskim 1918-1919*, Gostyń 1989, s. 26; S. Jędraś, *Ziemia rawicka w powstaniu wielkopolskim 1918-1919*, Rawicz 2001, s. 23.

ulicach ruch ożywiony, ludność zachowała się spokojnie”³. Niemieccy żołnierze miejscowego garnizonu utworzyli Radę Żołnierską, która przejęła władzę nad miastem. Dzień później powstała Rada Robotnicza złożona z 24 osób narodowości niemieckiej i polskiej, której głównym zadaniem stało się zapewnienie mieszkańcom aprowizacji w artykuły pierwszej potrzeby.

Ujawnił się też leszczyński Komitet Obywatelski zwołując na 20 listopada wiec Polaków. Podczas jego trwania wyłoniono Powiatową Radę Ludową złożoną z 51 członków oraz Wydział Wykonawczy w składzie A. Ruszczyński, ks. Dykier, Stawicki, ks. T. Kopczyński, St. Thomas, Józef Górecki, Marcinowski, Piestrzyński, Bartkowiak, Cioromski, Orzałkiewicz, Konieczny i Wojciechowski. Wybrano też delegatów na Sejm Dzielnicowy. Zostali nimi A. Ruszczyński, ks. Świdorski, J. Górecki z Leszna, Piotr Biskupski z Rydzyny, Tomasz Małolepszy z Przybyszewa, Józef Kossowski z Osiecznej i Józef Filipowski z Garzyna. Powołano także do życia Rady Gminne w Osiecznej, Świąciechowej i Rydzynie⁴. Już w pierwszej swojej odezwie wydanej w dniu 27 listopada leszczyńska Rada Ludowa zaapelowała do polskich mieszkańców powiatu o zachowanie spokoju i wykazanie cierpliwości pisząc: „Żądamy zatem od Was w pierwszym rzędzie spokoju i rozwoju. Wiemy, że są żywioły, które – nie mogąc pogodzić się z nowym porządkiem rzeczy – pragną Was prowokować i wywołać w ten sposób zaburzenia, które mogłyby być powodem do powrotu tak bardzo nam wszystkim zniechędzonych rządów hakatystycznych. ... O wszystkich usiłowaniach, mających na celu zamącenie porządku i spokoju, musicie nas natychmiast powiadomić, a my postaramy się o zastosowanie środków zapobiegawczych”⁵.

Wyrażone w odezwie obawy nie były bezpodstawne. Nie bez znaczenia był tu skład narodowościowy powiatu. Ludność polska przeważała na terenach wiejskich. W miastach przytłaczającą większość stanowili Niemcy. Jedynym wyjątkiem była Osieczna, w której blisko 80% mieszkańców stanowili Polacy. W Lesznie proporcje te wyglądały już zupełnie inaczej. Ludność niemiecka, stanowiąca ponad 60% populacji miasta, żywiła obawy, że Polacy będą próbowali siłą przejąć kontrolę nad miastem. Początkowo nie podejmowano żadnych działań prowokacyjnych. Próby takie pojawiły się dopiero po wybuchu walk w

³ T. Kopczyński, *W pierwszą rocznicę oswobodzenia ziemi leszczyńskiej (17 stycznia 1921 r.)*, Leszno 1921, s. 10.

⁴ *Ibidem*, s. 11. Zob. też E. Frankiewicz, *Osieczna w walce o niepodległość. Zarys historyczno-kulturalny do dziejów Ziemi Leszczyńskiej 1890-1919*, Osieczna 1939, s. 174.

⁵ *Ibidem*, s. 164. Zob. też T. Kopczyński, *op. cit.*, s. 11 i n.

Poznaniu i w innych regionach Wielkopolski oraz po wkroczeniu oddziałów Granzschutzu, zastępujących zrewoltowane garnizony niemieckie. Powołanie polskiej formacji zapewniającej bezpieczeństwo, porządek oraz ochronę życia i mienia stawało się koniecznością.

Próbie zorganizowania Straży Ludowej w powiecie leszczyńskim podjęto z końcem grudnia 1918 r. Potrzebę jej utworzenia wyrażono między innymi na posiedzeniu Rady Ludowej w Osiecznie w dniu 20 grudnia⁶. Zebranie konstytucyjne w Lesznie zwołano na 26 grudnia. Odbyło się ono w sali Domu Katolickiego z udziałem wszystkich mężczyzn narodowości polskiej, zdatnych do noszenia broni. Członków Straży rekrutowano przede wszystkim spośród aktywistów towarzystw sokolich, którzy składali przysięgę „że Kraju Ojczystego i dobra Narodowego do ostatniej kropli krwi bronić będą”⁷. Komendę nad Strażą powierzono J. Góreckiemu. W samym Lesznie nie podjęła ona jednak działań, gdyż jej rozwiązania zażądało leszczyńskie dowództwo „Genzschutzu”⁸. W Osiecznie Straż Ludowa ujawniła się podczas nabożeństwa w kościele parafialnym w dniu 29 grudnia⁹. Podobnie rzecz wyglądała w innych miejscowościach.

W powiecie rawickim działacze niepodległościowi podjęli przygotowania do przejęcia władzy w polskie ręce już 10 listopada 1918 r. Na wieczór ks. Zdzisław Zakrzewski zwołał w Golejewku mężów zaufania z terenu całego powiatu. Podczas tego zgromadzenia wybrano przyszłego starostę, burmistrza Rawicza, Miejskiej Górki i Jutrosina, inspektorów szkolnych i komisarzy obwodowych. Dokonano również wyboru członków do polskiej Powiatowej Rady Ludowej. Jej ujawnienie nastąpiło dopiero 29 listopada w Miejskiej Górcie. Na prezesa wybrano ks. Zakrzewskiego, zastępcą został Stefan Suchocki, a sekretarzem Tadeusz Sikorski. Powołano też komisarza Straży Ludowej, którym został Władysław Szaniecki. Organizacje Straży zaczęły powstawać dopiero po opublikowaniu rezolucji Sejmu Dzielnicowego. Wzywała do tego odezwa Powiatowej Rady Ludowej. Początkowo oddziały Straży utworzone zostały w Miejskiej Górcie i Jutrosinie i miały charakter tajny. Ich ujawnienie nastąpiło w pierwszych dniach walk powstańczych. W dniu 8 stycznia 1919 r. podjęto uchwałę o zorganizowaniu jednolitej powiatowej struktury Straży. Niewiele pozostało dokumentów obrazujących jej działalność. Wiadomo tylko, że komendantem w Rawiczu był Ignacy Busza. Przypuścić należy jednak, że nie

⁶ E. Frankiewicz, *op. cit.*, s. 174.

⁷ *Ibidem*, s. 176.

⁸ T. Kopczyński, *op. cit.*, s. 13.

⁹ E. Frankiewicz, *op. cit.*, s. 35.

podjęła czynności policyjnych, a weszła w skład jednostek bojowych oddziałów powstańczych¹⁰.

Działający od dłuższego czasu w Gostyniu tajny Powiatowy Komitet Obywatelski ujawnił się już 9 listopada 1918 r. przekształcając się w Powiatową Radę Ludową. Na jej czele stanął ksiądz Stanisław Grzęda. Powołano także Komisariat Straży Ludowej, którym kierował E. Potworowski, zastępca był F. Polaszek, a sekretarzem H. Niestrawski. Straże zaczęły powstawać w drugiej połowie grudnia 1918 r., choć początkowo w ukryciu. Do jej tworzenia wykorzystywano sieć placówek Towarzystwa Sokolego. Potworowski został też później komendantem ogólnopowiatowej struktury Straży. Od 25 lutego 1919 komendantem był F. Polaszek. Wtedy już jednak Straż stanowiła część oddziałów bojowych wojsk powstańczych.

Wybuch walk w Poznaniu i rozlewanie się działań powstańczych na pozostałe obszary Wielkopolski wywołał niepokój niemieckich mieszkańców Leszna i okolic. Już 3 stycznia 1919 r. grupa obywateli miasta zwróciła się do Rady Żołnierskiej o powołanie niemieckiej Straży Obywatelskiej. Pomysłowi temu zdecydowanie sprzeciwili się polscy działacze. Prezes Powiatowej Rady Ludowej A. Ruszczyński zaproponował utworzenie Straży Obywatelskiej, ale polsko-niemieckiej. Co też się stało¹¹. Wkrótce jednak dowództwo wojsk niemieckich zaczęło domagać się ogłoszenia w Lesznie i w powiecie stanu oblężenia. Rada Żołnierska i Robotnicza uchwaliła jego wprowadzenia od dnia 7 stycznia. W dniu następnym przeprowadzono aresztowania wśród polskich członków Powiatowej Rady Ludowej¹². W okresie późniejszych walk powstańczych południowa część powiatu pozostała w rękach niemieckich.

Pierwsze wieści o rewolcie w Berlinie dotarły do Gostynia dzięki powracającym z frontu zachodniego żołnierzom niemieckim jadącym 10 listopada z Berlina przez Leszno do Jarocina. Wiozący ich transport wojskowy zatrzymał się na stacji w Gostyniu. Wówczas to żołnierze przekazali zaskoczonym mieszkańcom stojącym na peronie plakaty i ulotki informujące o wydarzeniach w stolicy Rzeszy. Jeszcze tego samego dnia ujawnił się Powiatowy Komitet Obywatelski. Wśród pierwszych decyzji było utworzenie miejskiego oddziału Straży Obywatelskiej z Romanem Kuberkiewiczem na czele. Zwierzchnictwo nad Strażą objął utworzony równocześnie Wydział Bezpieczeństwa kierowany

¹⁰ S. Jędraś, *Ziemia Rawicka w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919*, Rawicz 2001, s. 20 i n.

¹¹ T. Kopczyński, *op. cit.*, s. 14

¹² *Ibidem*, s. 14 i n.

przez Edwarda Potworowskiego, Franciszka Polaszka i Mieczysława Hejnowicza¹³.

W odezwie wydanej w dniu 12 listopada, opanowana przez Polaków, Rada Robotników i Żołnierzy stwierdzała: „Została utworzona Straż Obywatelska, która przyjęła nadzór nad utrzymaniem spokoju i porządku. Służby porządkowe Straży Obywatelskiej noszą biało-czerwone opaski i działają w porozumieniu ze służbą porządkową Rady Żołnierskiej. Wzywa się obywateli do nieopuszczania domów od godz. 10.00 wieczorem do 5.00 rano. Przy niezbędnych, koniecznych wyjściach należy być zaopatrzonym w dowód osobisty. Wszelka sprzedaż alkoholu jest najsurowiej zakazana”¹⁴.

W połowie grudnia 1918 r. połączono lokalne oddziały Straży Obywatelskiej i milicji, tworzonej przez Towarzystwa Sokole, w jednolitą Straż Ludową, organizowaną według rezolucji przyjętej podczas obrad Polskiego Sejmu Dzielnicowego, obradującego w Poznaniu w dnia 3-5 grudnia¹⁵. Podstawą jej organizacji stał się wydany drukiem *Regulamin dla Straży Ludowej powiatu gostyńskiego*, opracowany na podstawie wskazówek wydanych przez Wydział Bezpieczeństwa Publicznego Naczelnej Rady Ludowej. Nadzór nad Strażą sprawowała Powiatowa Rada Ludowa za pośrednictwem komisarza. Regulamin określał zasady przynależności do Straży, zasady służby, organizację siedzib, obowiązki strażników, przypadki aresztowań, składania raportów, użycia broni oraz sprawozdań przesyłanych do Naczelnej Rady Ludowej¹⁶.

Początkowo jednostki Straży działały niezależnie od siebie tam gdzie je powoływano, pod komendą miejscowych naczelników. W początkach stycznia 1919 r., już po wybuchu walk powstańczych, znacznie rozbudowano sieć od-

¹³ S. Jankowiak, *Ziemia Gostyńska u progu niepodległości. Wyzwolenie* [w:] *Ziemia Gostyńska w Powstaniu Wielkopolskim*, red. B. Polak, Gostyń 1989, s. 29 i n. Zdaniem Zygmunta Kaczmarka ujawnienie się Powiatowego Komitetu Obywatelskiego i przekształcenie go w Powiatową Radę Ludową nastąpiło już 9 listopada 1918 r. Jest to jednak mało prawdopodobne skoro poznański Komitet Obywatelski ujawnił się właśnie 10 listopada, Z. Kaczmarek, *W drugiej Rzeczypospolitej (1918-1919). Odzyskanie niepodległości. Udział w powstaniu wielkopolskim* [w:] *Dzieje ziemi gostyńskiej*, red. S. Sierpowski, Poznań 1979, s. 279 i n.

¹⁴ Odezwa, w języku niemieckim, wydrukowana została w numerze 258 *Gostyner Kreisblatt und Zeitung* z 13 listopada 1918 r. Dwa dni później w tym samym wydawnictwie ukazał się podobnie brzmiący komunikat w języku polskim, zbiory Muzeum w Gostyniu.

¹⁵ *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, w grudniu 1918*, red. M. Wierziński, Poznań 1918, s. 83 i n.

¹⁶ *Wskazówki dla Straży Ludowych*, Poznań 1918, zbiory Wielkopolskiego Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, sygn. A1201.

działów tej formacji. Istotnie też zmieniły się jej zasady organizacyjne oraz zakres obowiązków. W dalszym ciągu formalnie podlegała Powiatowej Radzie Ludowej. W praktyce jednak polecenia wydawały już władze wojskowe.

Wraz z wybuchem na przełomie 1918 i 1919 roku walk powstańczych tworzone w Wielkopolsce oddziały Straży Ludowej coraz bardziej stawały się jednostkami bojowymi aniżeli policyjnymi. W tych warunkach Komisariat Naczelnej Rady Ludowej zdecydował się powołać w początkach stycznia 1919 r. specjalną formację pod nazwą Żandarmeria Krajowa b. Dzielnicy Pruskiej. Nowa formacja policyjna została zorganizowana w Brygadę z własnym dowództwem. Podzielono ją na cztery okręgi oficerskie z siedzibami w Poznaniu, Gnieźnie, Krotoszynie i Inowrocławiu. Te z kolei składały się z objazdów, obejmujących terytorialnie powiat i obchodów z siedzibami w miejscowościach. Zwierzchnictwo cywilne nad Żandarmerią spoczywało w ręku nadprezydenta prowincji, prezydentów rejencji i starostów oraz Prezydium Policji w Poznaniu, które w dniu 9 stycznia 1919 r. objął Karol Rzepecki¹⁷.

W zarządzeniu o utworzeniu Żandarmerii Krajowej przewidziano między innymi objazdy z siedzibą w Lesznie, Gostyniu i Rawiczu¹⁸. W praktyce jednak nowa formacja policyjna mogła rozwijać się wyłącznie na terenach opanowanych przez powstańców. Dla przykładu siedzibą objazdu leszczyńskiego była początkowo Osieczna.

Obok formacji policyjnych stworzonych przez polskie władze dzielnicowe funkcjonowały nadal te ukształtowane jeszcze przez ustawę o administracji policji z 11 marca 1850 r. Wprowadziła ona uprawnienie dla miast powyżej 10 tysięcy mieszkańców, którym nie odebrano funkcji policyjnych, do tworzenia policji komunalnej. Do jej zadań należały ochrona osób i własności, porządek i bezpieczeństwo komunikacji na drogach publicznych, obrót targowy i publiczna sprzedaż żywności, porządek i legalność zgromadzeń, zabezpieczenie interesu publicznego w związku z przyjmowaniem osób na płatny pobyt i gastronomię, troska o życie i zdrowie, ochrona przed pożarami, ochrona łąk i pól. Uprawnienia policyjne przysługiwały wreszcie na obszarach dworskich posiadaczom dóbr rycerskich¹⁹.

¹⁷ Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej (dalej: TU NRL), Nr 1 z 16 stycznia 1919 r., s. 4.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), zespół Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej w Poznaniu (dalej: KW PP Poznań), sygn. 1006/3, n. pag.

¹⁹ K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski*, Warszawa 1982, t. IV, s. 555 i n.

Objęcie władztwa nad Ziemią Leszczyńską przez Rzeczpospolitą nastąpiło w dniu 17 stycznia 1920 r. Barwną relację z tych uroczystości przedstawił T. Kopczyński²⁰. Początkowo funkcje policyjne objęła, pozostająca w ukryciu, Straż Obywatelska. Następnie zaś Żandarmeria Krajowa. Niestety z zachowanych dokumentów niewiele można powiedzieć o jej działalności w tamtym okresie. Nie był on jednak długi, jako że wraz z faktycznym przejmowaniem ziem wielkopolskich i pomorskich pod zwierzchnictwo Rzeczpospolitej, Ministerstwo b. Dzielnicy Pruskiej, wspólnie z właściwymi resortami, rozpoczęło wprowadzanie ustawodawstwa obowiązującego na pozostałych obszarach państwa polskiego, w tym także dotyczącego jednolitej formacji policyjnej²¹.

Na obszar całej Dzielnicy Pruskiej rozciągnięto moc obowiązującą ustawy o policji państwowej z lipca 1919 r. Za jej wprowadzenie odpowiedzialni byli ministrowie spraw wewnętrznych i byłej dzielnicy pruskiej. Policja państwowa w Wielkopolsce przechodziła na etat resortu w Warszawie. Na czele formacji stanął komendant policji państwowej b. dzielnicy pruskiej, stając się jednocześnie pomocnikiem komendanta głównego policji. Mianowania dokonywał minister spraw wewnętrznych. Komendant policji państwowej b. dzielnicy pruskiej podlegał, w zakresie służby bezpieczeństwa oraz czynności władz państwowych ministrowi dzielnicowemu. Natomiast w zakresie organizacji, zaopatrzenia, uzupełnień i wyszkolenia komendantowi głównemu policji²². Wraz ze zmianą organizacji policji państwowej dokonano reorganizacji poznańskiego Prezydium Policji. Wydzielono z niego sprawy z zakresu policji mundurowej, wraz ze strukturą organizacyjną, oraz sprawy kryminalne przekazując je do Komendy Policji Państwowej b. Dzielnicy Pruskiej. Pozostałe jednostki organizacyjne utworzyły Starostwo Grodzkie w Poznaniu²³.

Nowe przepisy zaczęły obowiązywać z dniem 1 lipca 1920 r. Na komendanta okręgowego Policji Państwowej w Poznaniu powołano inspektora Wiktora Ludwikowskiego. Natomiast w dniu 3 lipca nastąpiło połączenie Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej b. Dzielnicy Pruskiej, poznańskiej policji mundurowej i I Brygady Żandarmerii Krajowej w jednolitą formację

²⁰ T. Kopczyński, *op. cit.*, s. 22 i n.

²¹ P. K. Marszałek, *Geneza i organizacja polskich formacji policyjnych w Wielkopolsce (1918-1920)*, [w:] *Studia Lubuskie*, nr 3/2007, s. 179 i n.

²² Rozporządzenie o wprowadzeniu ustawy z dnia 24 lipca 1919 r. o policji państwowej (*Dziennik Praw* nr 61, poz. 363) do b. dzielnicy pruskiej, *Dz. Urz. MbDP*, Nr 31, poz. 264.

²³ Rozporządzenie Wykonawcze do rozporządzenia z dnia 11 czerwca 1920 r. o wprowadzeniu ustawy o policji Państwowej z dnia 24 lipca 1919 r., *Dz. Urz. MbDP*, Nr 34, poz. 309.

Policji Państwowej podległej Głównej Komendzie w Warszawie²⁴. Był to jednak dopiero początek procesu formowania jednolitej służby policyjnej w Wielkopolsce identycznej z istniejącą w innych częściach odrodzonej Polski. Nieco wcześniej bo już 27 września 1919 r. minister b. dzielnicy pruskiej M. Seyda wydał rozporządzenie pozbawiające właścicieli dóbr rycerskich władzy policyjnej²⁵.

Organizacja policji państwowej w południowo-zachodniej części Wielkopolski następowała szybko. Na dzień 14 lipca 1920 r. wyznaczono termin posiedzenia komisji, której zadaniem było opracowanie reorganizacji terytorialnej województwa poznańskiego. W jej pracach uczestniczyli przedstawiciele Urzędu Wojewódzkiego, Sądu Apelacyjnego, Starostwa Grodzkiego oraz szefowie działów Komendy Okręgowej²⁶. Prace komisji zakończyły się wkrótce, gdyż już dwa dni później komendant okręgowy Policji Państwowej w Poznaniu wydał rozkaz powołujący do życia Komendę Powiatową Policji Państwowej w Lesznie utworzoną w oparciu o dotychczasowe objazdy Żandarmerii Krajowej w Lesznie, Rawiczu i Gostyniu²⁷. Oznaczono ją liczbą rzymską VIII, a formalne utworzenie nastąpiło z dniem 23 lipca 1920 r.²⁸. Siedzibę Komendy usytuowano w istniejącym do dziś budynku w Alejach Krasińskiego numer 8. W późniejszym czasie została przeniesiona na parter pałacyku mieszczącego się przy placu Kościuszki.

Leszczyńska Komenda Powiatowa swoim zasięgiem objęła trzy dotychczasowe Objazdy Żandarmerii Krajowej: Leszno, Rawicz i Gostyń, pokrywające się terytorialnie z trzema odpowiednimi powiatami. Nowej Komendzie podlegały komisariaty utworzone w następujących miastach i wsiach: Rawiczu, Bojanowie, Jutrosinie, Szkaradowie, Białymkale, Wydawach, Dąbrówce, Trzeboszy, Miejskiej Górcie, Gostyniu, Strumianach, Krobi, Pońcu, Lesznie, Osiecznej, Krzemieniewie, Rydzynie, Rojęczynie, Nowych Długich, Lasocicach, Zba-

²⁴ Rozkaz nr 1 komendanta okręgowego Policji Państwowej z dnia 6 lipca 1920 r., APP, zespół KW PP w Poznaniu, sygn. 1006/8, pag. 1.

²⁵ TU NRL, Nr 54 z 8 października 1919 r., s. 1.

²⁶ Rozkaz nr 2 komendanta okręgowego Policji Państwowej z dnia 11 lipca 1920 r., APP, zespół KW PP w Poznaniu, sygn. 1006/8, pag. 5 i n.

²⁷ Rozkaz nr 3 komendanta okręgowego Policji Państwowej z dnia 16 lipca 1920 r., APP, zespół KW PP w Poznaniu, sygn. 1006/8, pag. 1. Zob. też rozkaz nr 1 komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 28 lipca 1920 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 1.

²⁸ Rozkaz nr 1 komendanta powiatowego Policji Państwowej z dnia 28 lipca 1920 r., APP, zespół Komendy Powiatowej Policji Państwowej w Lesznie 1920-1939, sygn. 1861/1, pag. 1.

rzewie i Wijewie. Początkowe dyslokacje posterunków były nieco inne. Planowane posterunki w Brennie, Niechodzie i Dubinie zostały ostatecznie umiejscowione w Wijewie, Zarzewie i Szkaradowie²⁹.

W niedługim czasie liczba posterunków rozrosła się do 29. W październiku 1920 r. komendant okręgowy w Poznaniu utworzył nowe w: Piaskach, Pępowie, Domachowie, Sarnowej³⁰. Wkrótce powstały kolejne w: Książęcym Lesie i Lesznie – miasto oraz posterunki dworcowe w Lesznie i Rawiczu. W międzyczasie zlikwidowano posterunek w Strumianach. Wówczas też istniejące posterunki otrzymały odpowiednią numerację: Leszno – obwód (1), Osieczna (2), Rydzyna (3), Rojęczyn (4), Tarnowo (5), Wijewo (6), Zbarzewo (7), Włoszakowice (8), Nowe Długie (9), Lasocice (10), Świąciechowa (11), Krzemieniewo (12), Gostyń (13), Piaski (14), Krobia (15), Pępowo (16), Domachowo (17), Poniec (18), Rawicz – obwód (19), Wydawy (20), Białykał (21), Bojanowo (22), Trzebosz (23), Dąbrówka (24) Miejska Górka (25), Jutrosin (26), Szkaradowo (27), Sarnowa (28), Leszno – kolej (29), Rawicz – kolej (30), Książęcy Las (31), Leszno – miasto (32)³¹. Zresztą liczba posterunków ulegała stałym zmianom³². W marcu 1922 r. zlikwidowano posterunki w Wydawach, Dąbrówce, Trzeboszy, Rojęczynie, Tarnowej i Lasocicach, a utworzono Rawicz – miasto³³. Powodem likwidacji tych posterunków było obsadzenie granicy polsko-niemieckiej przez służbę celną³⁴. Z rozkazu komendanta powiatowego z dnia 20 października 1922 r. wynika, że wówczas było posterunków już tylko

²⁹ Rozkaz nr I komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 28 lipca 1920 r., APP, zespół Komendy Powiatowej Policji Państwowej w Lesznie (dalej: KP PP Leszno), sygn. 1816/1, pag. 1. Por. rozkaz nr IV komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie, APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1861/1, pag. 4.

³⁰ Rozkaz nr 5 komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 31 października 1920 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1861/1, pag. 5.

³¹ Rozkaz nr II Komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z marca 1921 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1 pag. 11.

³² Janusz Kutta, *op. cit.*, na schemacie VI przedstawiającym strukturę organizacyjną Okręgu XI Policji Państwowej podaje błędną liczbę 35 komisariatów podległych Komendzie Powiatowej w Lesznie. Liczba taka nigdy nie wystąpiła.

³³ Rozkaz nr I komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 23 marca 1922 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 26. Pojawia się tutaj pewna rozbieżność. W treści rozkazu wymienionych jest 26 posterunków, natomiast w rozdzielniku do tego rozkazu jest mowa o 27 posterunkach VIII Komendy Powiatowej policji. Na liście nie został wymieniony posterunek Leszno – kolej.

³⁴ Pismo komendanta okręgowego Policji Państwowej w Poznaniu z dnia 8 listopada 1921 r. w sprawie zniesienia niektórych posterunków P. P., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1861/7, pag. 91 i n.

23³⁵. Brak jest jednak wskazania, kiedy i jakie posterunki zostały skasowane. Aktualny wykaz posterunków pojawia się dopiero w rozkazie nr III komendanta powiatowego policji z 30 lipca 1924 r. i wskazuje, że Komenda Powiatowa obejmowała 22 posterunki. Zlikwidowany został posterunek w Książęcym Lesie, natomiast posterunki istniejące w Lesznie zostały połączone w jeden. Podobnie stało się w Rawiczu³⁶. Od tego momentu następuje stopniowe ograniczanie liczby istniejących posterunków. W początkach 1925 r. było ich 21, a w grudniu 1926 r. już tylko 19. Kolejne zmniejszenie liczby posterunków następuje w 1931 r. kiedy to pozostało ich 17³⁷. Nieustanne zmniejszanie liczby posterunków związane było ze stałym ograniczaniem wydatków budżetowych na policję³⁸.

Jaka była obsada personalna jednostek policyjnych działających na terenie podległym Komendzie Powiatowej trudno jest ustalić, jako że zachowało się niezbyt wiele dokumentów mówiących o tym. Początkowo funkcjonariusze policji rekrutowali się z pośród żandarmów poznańskiej I Brygady Żandarmerii Krajowej byłej Dzielnicy Pruskiej danego objazdu, którzy byli przejmowani na etat Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Pierwsze przejścia nastąpiły z dniem 12 lipca 1920 r. Wśród przejętych niższych funkcjonariuszy znaleźli się st. przod. (wachm. pow.) Józef Czelusta, st. przod. (st. wachm.) Stanisław Glaser, st. przod. (wach.) Ignacy Meissner, st. post. (wachm.) Marcin Fabisz i st. post. (st. żand.) Michał Konieczny z Objazdu Leszno, czy st. przod. (st. wachm.) Jan Skóra z Objazdu w Rawiczu³⁹. Kolejne przejścia następowały w dniach następnych. Z dniem 20 lipca przejęto na posterunkowych 55 funkcjonariuszy z Objazdu Leszno, 18 funkcjonariuszy z Objazdu Rawicz i 12 funkcjonariuszy z Objazdu Gostyn⁴⁰. W dniu 26 lipca przydzielono 6 wywiadowców do urzędu

³⁵ Rozkaz nr II komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 20 października 1922 r., APP zespół KP PP Leszno, sygn. 1861/1, pag. 32.

³⁶ Rozkaz nr III komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 30 lipca 1924 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 44.

³⁷ Rozkaz nr 74 komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 30 czerwca 1931 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn., 1816/1, pag. 489.

³⁸ Pismo komendanta wojewódzkiego Policji Państwowej w Poznaniu z dnia 14 grudnia 1925 r. w sprawie oszczędności, APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1861/7, pag. 210.

³⁹ Rozkaz nr 4 komendanta okręgowego Policji Państwowej w Poznaniu z dnia 18 lipca 1920 r., APP, zespół KW PP Poznań, sygn. 1006/8, pag. 11 i n.

⁴⁰ Dodatek personalny do rozkazu nr 5 komendanta okręgowego Policji Państwowej w Poznaniu z dnia 27 lipca 1920 r., APP, zespół KW PP Poznań, sygn. 1006/8, pag. 21 i n.

śledczego przy Komendzie Powiatowej⁴¹. Warto zwrócić uwagę, że przejścia nastąpiły jeszcze przed formalnym utworzeniem Komendy Powiatowej w Lesznie. Zapewne chodziło o stabilizację zawodową funkcjonariuszy rozwiązywanej formacji policyjnej.

Komendantem powiatowym mianowany został aspirant Ludwik Złotogórski, dotychczasowy komendant Objazdu w Jutrosinie, który w czasie pełnienia służby w Lesznie awansował najpierw na podkomisarza, a następnie na komisarza⁴². W dniu 5 grudnia 1926 r., dekretem ministra spraw wewnętrznych, został przeniesiony na stanowisko komendanta powiatowego w Ostrowie. Jego miejsce zajął, przeniesiony z Ostrowa, komisarz Konstanty Kubasik. Szefował policji leszczyńskiej do dnia 8 października 1931 r., kiedy to dekretem ministra spraw wewnętrznych został przeniesiony na komendanta powiatowego w Przasnyszu w województwie warszawskim. Zastąpił go podkomisarz, a później komisarz, Kazimierz Wiśniewski, dotychczasowy komendant powiatowy w Kępnie, który w Lesznie pozostał już do wybuchu wojny⁴³.

Tym samym rozkazem co komendant powiatowy powołany został jego zastępca. Został nim starszy przodownik Józef Czelusta. Komendant powiatowy powołał swoich zastępców na obszar poszczególnych powiatów. Na terenie powiatu rawickiego był nim początkowo starszy przodownik Michał Wścisły, łączący tę funkcję z obowiązkami komendanta posterunku w Rawiczu. Natomiast zastępcą na powiat leszczyński został ówczesny komendant posterunku w Lesznie starszy przodownik Ignacy Meissner⁴⁴. Wcześniej obowiązki zastępcy w okresie 15.11.1920 r. – 13.03.1921 r. pełnił starszy przodownik Stanisław

⁴¹ Załącznik do rozkazu nr 6 komendanta okręgowego Policji Państwowej w Poznaniu z dnia 28 lipca 1920 r., APP, zespół KW PP Poznań, sygn. 1006/8, pag. 34.

⁴² Rozkaz nr 3 komendanta okręgowego Policji Państwowej w Poznaniu z dnia 16 lipca 1920 r., APP, zespół KW PP w Poznaniu, sygn. 1006/8, pag. 1.

⁴³ Rozkaz nr 30 komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 2 grudnia 1926 r., APP zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/2, pag. 71. Zob. też rozkaz nr 77 komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 8 października 1931 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/2, pag. 40.

⁴⁴ Rozkaz nr I komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 10 lutego 1921 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 7. Kilka lat później starszy przodownik Wścisły został zawieszony w służbie za naruszenia przepisów Tymczasowej Instrukcji dla Policji Państwowej. Zob. rozkaz nr 2 komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 9 maja 1924 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 41. Naruszenia musiały być poważne skoro dekretem z dnia 21 czerwca 1924 r. komendant okręgu wydalil go ze służby w policji. Por. rozkaz nr III komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 30 lipca 1924 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 44.

Glaser z posterunku w Lesznie⁴⁵. Kolejni komendanci powiatowi nie powoływali już formalnych zastępców. W razie konieczności obowiązki te powierzane były jednemu ze starszych funkcjonariuszy. Długoletnim zastępcą komendanta powiatowego w Lesznie był w latach 1931 – 1939 starszy przodownik Ignacy Wawrzyniak, pełniący początkowo obowiązki instruktora powiatowego, a od maja 1935 r. komendanta posterunku Leszno – miasto. Kto był zastępcą na powiat gostyński nie udało się ustalić. Komendanci posterunków w miastach będących siedzibami powiatów stawali się automatycznie łącznikami między starostami a wszystkimi posterunkami danego powiatu⁴⁶.

Siedzibę Komendy powiatowej usytuowano w istniejącym do dziś budynku w Alejach Krasińskiego numer 8. W latach 30-tych XX w. Komendę przeniesiono na parter budynku ówczesnego Sądu Grodzkiego przy pl. Kościuszki 4, w którym obecnie znajduje się delegatura Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu. Na pierwszym piętrze znajdowało się mieszkanie komendanta. Miejski posterunek w Lesznie został ulokowany w Rynku, w miejscu, gdzie obecnie znajduje się oddział banku PKO BP SA.

Ostatnim etapem unifikacji policji państwowej w Wielkopolsce była likwidacja policji komunalnej. W dniu 17 grudnia 1921 r. wojewoda poznański wydał w tej sprawie okólnik do starostów powiatów. Argumentował w nim, „że policja komunalna nie stoi na wysokości swego zadania i często nie jest w stanie zapewnić należyte bezpieczeństwo osób i mienia zwłaszcza w czasie poważniejszych zaburzeń i zakłóceń porządku publicznego”, a ujednoczenie policji w całym państwie leży w jego interesie⁴⁷. Przygotowywany wówczas projekt ustawy samorządowej przewidywał przymusowe upaństwowienie policji komunalnych wszędzie tam, gdzie jeszcze istniały. Gminy miejskie jednak niechętnie odnosiły się do tej kwestii, gdyż wszędzie tam gdzie funkcjonowała również policja państwowa mogła wykorzystywać dla swoich potrzeb obie formacje. Wojewoda oczekiwał, że problem zostanie rozwiązany do końca 1921 r., a pomoc w tym miały specjalne kontrakty podpisywane z gminami przez policję państwową umożliwiające przejęcie z budżetu gmin etatów funkcjonariuszy policji komunalnych. Mimo wysiłków wojewody proces przejmowania przez

⁴⁵ Rozkaz nr II komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 00 marca 1921 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 11.

⁴⁶ Rozkaz nr IV komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z 1920 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 4.

⁴⁷ Okólnik wojewody poznańskiego w sprawie likwidacji policji komunalnej z dnia 17 grudnia 1921 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/2, pag. 9-12.

policję państwową funkcjonariuszy policji komunalnych zakończył się dopiero w maju 1922 r.

Policja była zorganizowana i wyszkolona na wzór wojskowy, choć funkcjonariusze nie byli skoszarowani⁴⁸. Stąd komendanci powiatowi kładli szczególny nacisk na karność i dyscyplinę swoich podkomendnych. Zasady odpowiedzialności dyscyplinarnej policjantów określone były w samej ustawie policyjnej. Później znacznie rozbudowane w rozporządzeniu prezydenckim z 1928 r. Szczegółowo zaś określały Przepisy dyscyplinarne dla Policji Państwowej wydane przez ministra spraw wewnętrznych z dnia 16 września 1919 r. Za naruszenie regulaminów i poleceń służbowych groziły następujące kary: nagana zwykła udzielana bez świadków, nagana formalna wpisywana do rozkazu dziennego jednostki, areszt do 7 dni, przeniesienie na niższe stanowisko, degradacja i wydalenie⁴⁹. W praktyce jednak stosowano Tymczasową Instrukcję dla Policji Państwowej wydaną w formie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych 3 lipca 1920 r.⁵⁰. Instrukcja stała się podstawą opracowania podręcznika będącego swego rodzaju komentarzem zawartych w niej regulacji. Była to dość obszerna publikacja, licząca sobie ponad 300 stron, autorstwa Tadeusza Wolfenberga i Jana Misiewicza, której pierwsze wydanie ukazało się w 1920 r. Mimo iż nie była aktem normatywnym, dzięki afiliacji komendanta głównego Policji Państwowej stała się podstawą orzekania w sprawach dyscyplinarnych w policji⁵¹. Obie podstawy utrzymały się już do wybuchu wojny.

Do podstawowych wykroczeń służbowych należało niewykonanie polecenia służbowego zwierzchnika, niedbalstwo i lekceważenie przy wykonywaniu obowiązków służbowych oraz „danie kłamliwej odpowiedzi na zapytanie przełożonego w sprawach służbowych”. Karze dyscyplinarnej podlegał samo-

⁴⁸ Mówił o tym art. 4 ustawy z dnia 24 lipca 1919 r. o policji państwowej (Dz. P. P. P., Nr 61, poz. 363). Podobną formułę przyjęto w art. 1 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o policji państwowej (Dz. U. R. P., Nr 28, poz. 257).

⁴⁹ Przepisy dyscyplinarne dla Policji Państwowej, wydane przez Ministra Spraw Wewnętrznych na podstawie art. 21 ustawy o Policji Państwowej z dnia 16 września 1919 r., Dz. Urz. MSW, Nr 46, poz. 672 z dnia 29 września 1919 r.

⁵⁰ Rozporządzenie to nie zostało nigdy opublikowane w żadnym dzienniku promulgacyjnym, odgrywało jednak ważną rolę w edukowaniu funkcjonariuszy policyjnych.

⁵¹ *Tymczasowa Instrukcja dla Policji Państwowej, poprzedzona ustawą o Policji Państwowej, uzupełniona przepisami wykonawczymi i tymczasową instrukcją dla Służby Granicznej*, oprac. Tadeusz Wolfenberg i Jan Misiewicz, Warszawa 1920 r. O popularności tego wydawnictwa niech świadczy fakt, że w ciągu czterech lat sześciokrotnie go wznawiano.

wolny wyjazd z miejsca urzędowania bez pozwolenia zwierzchnika oraz samowolne przedłużenie urlopu. Podstawą wszczęcia postępowania dyscyplinarnego było ponadto zejście z posterunku, niestawienie się lub spóźnienie na służbę. Odbywanie służby w stanie nietrzeźwym. Karano palenie, jedzenie, siedzenie lub spanie na posterunku. Karano ponadto niewłaściwe zachowanie i postępowanie funkcjonariuszy polegające na: używaniu słów obraźliwych, pogroźkach, wywoływaniu sprzeczek, kłótni, bijatyk, obrazie przełożonego lub starszego rangą, lekceważeniu swoich zwierzchników, pożyczaniu pieniędzy, przyjmowaniu podarków od podwładnych, używaniu podwładnych do posług osobistych, rozsiewanie i donoszenie przełożonym niesprawdzonych wieści⁵².

Dyscyplina policjantów komendy leszczyńskiej musiała pozostawiać wiele do życzenia, skoro w każdym niemal rozkazie dziennym z okresu 1920-1939 komendanci zmuszeni byli do przypominania funkcjonariuszom o ciężących na nich obowiązkach. Nie brakowało także kar regulaminowych. Już w pierwszym rozkazie z dnia 28 lipca 1920 r. komendant Złotogórski pisał „Doszło do mej wiadomości, że niektórzy funkcjonariusze P. P. utrzymują zbyt zażyłe stosunki z mieszkańcami, a nawet i Niemcami, swoich obwodów, uczęszczając na kolacje, obiady, pijatyki i. t. d. Zwracam uwagę wszystkim poddanym mi funkcjonariuszom P. P., że stosunki tego rodzaju są niezdrowe i nie licują z godnością urzędnika polskiego i [są – PKM] niedozwolone”⁵³.

Leszczyńskich komendantów powiatowych ocenić należy jako surowych i wymagających. Wątpliwości w tym względzie nie pozostawiał podkomisarz L. Złotogórski. W rozkazie z dnia 31 października 1920 r. pisał: „wszelkie wykroczenia ze strony poddanych mi funkcjonariuszy ścigać będę bezwzględnie, kierując się zasadą, że urzędnik Państwa Polskiego winien być czysty i bezskazitelnym, czystością oraz wzorowem się prowadzeniem winien wzbudzać poszanowanie i zawsze z czystym sumieniem i podniesionym czołem dążyć stale do odbudowy ukochanej ojczyzny”⁵⁴.

Już w pierwszych tygodniach po scaleniu policji wielkopolskiej z policją w pozostałej części kraju usunięto z jej szeregów wielu funkcjonariuszy za przestępstwa kryminalne. Komendant okręgowy Policji Państwowej w Poznaniu wydalili ze służby posterunkowego Maksymiliana Nawrockiego z Gostynia za zatajenie przy wstępowaniu do Żandarmerii Krajowej faktu, że był karany za

⁵² Zob. przypis 28.

⁵³ Rozkaz nr I komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 28 lipca 1920 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 1.

⁵⁴ Rozkaz nr 5 komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 31 października 1920 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 6.

gwałt. Sprawa wyszła na jaw, gdyż posterunkowy dopuścił się kolejnego przestępstwa na tle seksualnym i został oddany do dyspozycji prokuratora. Z kolei postr. Michał Szymczak z posterunku w Białymkale został wydalony ze służby za to, że podczas przeprowadzanej rewizji przywłaszczył sobie wąż gumowy do roweru. Natomiast postr. Leon Ledworowski z posterunku w Lesznie został usunięty za przyjęcie korzyści majątkowej od osoby emigrującej do Niemiec i niesumienne przeprowadzenie rewizji jej dobytku. Karę trzech dni aresztu nałożono na postr. Jana Michalskiego za nadużywanie alkoholu⁵⁵.

Problem nietrzeźwości i spożywania alkoholu przez policjantów, także podczas służby, stanowił jeden z głównych powodów niesubordynacji. Nic też dziwnego, że już w pierwszym rozkazy komendant powiatowy zabronił funkcjonariuszom spoufalania się z mieszkańcami, a szczególnie uczestniczenia w kolacjach i pijatykach. Za naruszenie tych zakazów groziło nawet wydalenie ze służby, co spotkało m. in. posterunkowego Jana Zembskiego z Piasków⁵⁶. Nie brakowało także przypadków tolerowania pokątnego handlu alkoholem przez policjantów, jak miało to miejsce w przypadku posterunkowych Józefa Sobierajskiego, Ludwika Jakubowicza i Michała Mikołajczaka⁵⁷.

Kolejnym problemem przed jakim stanął komendant powiatowy Policji Państwowej w Lesznie był stopień przygotowania funkcjonariuszy do pełnienia służby. Większość z nich nie miała żadnego przygotowania do pracy policyjnej. Należy pamiętać, że Prusacy unikali zatrudniania Polaków w służbie policyjnej. Stąd początkowo w wielkopolskich formacjach policyjnych więcej było entuzjazmu działaczy niepodległościowych, aniżeli profesjonalnego przygotowania. Istnienie Żandarmerii pozwoliło przyciągnąć do sił policyjnych nieco oficerów i podoficerów, którzy legitymowali się doświadczeniem wojskowym. Brakowało im jednak odpowiedniej wiedzy formalnej. Podobnie jak szeregowcom, którzy zwykle posiadali wykształcenie w zakresie siedmiu klas szkoły ludowej i to nie zawsze. Posiadali podstawową umiejętność liczenia i pisania, ale w języku niemieckim. Nic też dziwnego, że szefowie policji przywiązywali wagę do podnoszenia wiedzy zawodowej swoich podwładnych.

Już w pierwszym rozkazy komendant powiatowy nakazał wszystkim posterunkom gromadzenie zbiorów rozkazów komendantów okręgowego i powiatowego oraz Dziennika Urzędowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Rozkaz nr III komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 27 kwietnia 1921 r., APP zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 12.

⁵⁷ Rozkaz nr I komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie z dnia 10 lutego 1921 r., APP, zespół KP PP Leszno, sygn. 1816/1, pag. 8.

i Orędowniki Powiatowe. Znalazły się tam też zalecenia dotyczące prowadzenia właściwej dokumentacji biurowej i odpowiednich raportów oraz zasad ich przesyłania do komendy powiatowej i starostów. Podobnych instrukcji nie brakowało i później. Często zwracano uwagę komendantom posterunków, aby dbali o podnoszenie stanu wiedzy podległych funkcjonariuszy. Przypominano o konieczności nie tylko upowszechniania wszystkich obowiązujących instrukcji i procedur, ale także stosowania ich w codziennej praktyce. Szefowie posterunków mieli obowiązek stałego organizowania szkoleń. Pomocą w tym zadaniu służyły podręczniki wydawane pod auspicjami komendanta głównego Policji Państwowej⁵⁸.

Zakres obowiązków policjantów określały głównie przepisy ustawowe. Wiele jednak zadań było narzucanych przez różne instytucje rządowe i samorządowe. Podstawowe czynności policjantów obejmowały działania prewencyjne przeciwko przestępczości, prowadzenie dochodzeń, zastępstwo oskarżycielskie przed sądem, konwojowanie przestępców. Teren działania Komendy Powiatowej obejmował strefę nadgraniczną, w której na porządku dziennym były przemytnictwo i nielegalne przekraczanie granicy. Drugą grupę stanowiły działania chroniące ład i porządek publiczny. Dotyczyły one przestrzegania przepisów ruchu drogowego, sanitarnych, czystości na ulicach, porządku na targowiskach. Obserwowano działalność różnych organizacji społecznych i politycznych. Szczególną uwagę policja leszczyńska zwracała na organizacje mniejszości niemieckiej. Obserwacji podlegały również zebrania stowarzyszenia „Rodzina Policyjna”. Z czynności tych sporządzane były comiesięczne raporty.

Wynagrodzenia policjantów przedwojennych nie były wysokie. Ogromne znaczenie miała wzajemna pomoc świadczona przez funkcjonariuszy. Policjanci niejednokrotnie wpłacali pewne kwoty ze swoich niewysokich wynagrodzeń na fundusze wspomagające rodziny poległych funkcjonariuszy. Istotną rolę odgrywało stowarzyszenie „Rodzina Policyjna”. Co miesiąc odbywały się spotkania żon policjantów. Uczono się gotować, wymieniano przepisy, zapoznawano się z nowinkami dotyczącymi opieki nad dziećmi. Organizowane były majówki dla rodzin policjantów. Dzieci policjantów przygotowywały jaśółka bożonarodzeniowe. Przygotowywano świąteczne paczki dla dzieci.

Działacze niepodległościowi z południowo-zachodniej Wielkopolski, podejmujący w listopadzie 1918 r. działania mające na celu złączenie tej dzielnicy z odradzającym się państwem polskim, stanęli przed koniecznością stwo-

⁵⁸ J. Misiewicz, *Podręcznik dla Przewodników Policji Wykonawczej*, Warszawa 1920, passim; Tegoż autora *Służba policji państwowej*, Warszawa 1933, passim.

rzenia formacji chroniących życie i mienie Polaków przed prowokacjami ze strony niemieckiej. Wkrótce okazało się, że formacje te muszą zapewnić również ład i porządek publiczny, szczególnie tam, gdzie odpowiednie instytucje państwa pruskiego przestały funkcjonować. Komisariat Naczelnej Rady Ludowej, organ politycznej reprezentacji Polaków wzywał do tworzenia straży ludowych. Powstawały na terenie powiatów i gmin często samorzutnie. Ich ujawnianie nie zawsze spotykało się z przychylnym przyjęciem przez rady żołnierskie i robotnicze. Zwłaszcza tam, gdzie dominowali Niemcy. Po wybuchu Powstania wielkopolskiego strażę weszły w skład polskich sił zbrojnych dzielnicy. Ich miejsce zajęła Żandarmeria Krajowa, wzorowana na rozwiązaniach znanych z czasów pruskich. Jej działalność ograniczyła się jednak tylko do obszarów znajdujących się po polskiej stronie linii demarkacyjnej. Znaczne części powiatów leszczyńskiego i rawickiego znalazły się po niemieckiej stronie. Dopiero z chwilą przejścia Wielkopolski pod zwierzchnictwo Rzeczypospolitej, co nastąpiło w styczniu 1920 r., możliwe stało się organizowanie jednolitej formacji policyjnej i unifikacja jej z formacją funkcjonującą na pozostałych obszarach Rzeczypospolitej. W południowo-zachodniej Wielkopolsce służyło temu utworzenie Komendy Powiatowej Policji Państwowej w Lesznie, obejmującej swym zasięgiem powiaty: leszczyński, gostyński i rawicki. Nowa formacja korzystała ze struktur stworzonych przez Żandarmerię Krajową. Przejęto też od niej znaczną liczbę funkcjonariuszy.

Formation and organizational development of Polish police formations in south-west Wielkopolska (Greater Poland) in the years 1918-1920

S u m m a r y

The years right after the end of World War I marked a breakthrough for Wielkopolska (*Greater Poland*) because it was the time when the question of state belonging of this region as well as the remaining part of the territory formerly annexed by Prussia was decided. At that time the areas of Leszno, Gostyń and Rawicz districts (*poviats*) were under Polish administration of regional authorities which were replacing the German administration. The numerous tasks which the regional authorities faced included the assurance of safety for the people residing there, respect for their life and property as well as the main-

tenance of public order. Obviously Polish authorities did not have specialized units. They had to create them from scratch. The first units included People's Guards (*Straże Ludowe*) created spontaneously at the end of 1918. They were replaced by the Home Gendarmerie (*Żandarmeria Krajowa*) similar to those in Prussia. After the inclusion of Wielkopolska in the reborn Polish state the unification of police formations started and the implementation of the provisions of the Act on State Police from July 24, 1919 began.

Entstehung und organisatorische Entwicklung polnischer Polizeiformationen in Wielkopolska (Großpolen) in Jahren 1918-1920

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Jahre nach dem Ende des ersten Weltkriegs gehörten zu den Wendejahren für Wielkopolska. In jenem Zeitraum wurde die Frage der Staatsangehörigkeit dieser Region - ähnlich wie der des übrigen Teils des ehemals von Preußen annektierten Landes - entschieden. In der Periode, die für uns von Interesse ist, befanden sich die Gebiete der Kreise Leszczyński (Lissa), Gostyński (Gostingen) und Rawicki (Rawitsch) unter Verwaltung der polnischen Bezirksregierung, die die deutsche Verwaltung ablöste, welche kurz zuvor verdrängt worden war. Unter vielen Aufgaben, die vor der Bezirksregierung lagen, war die Gewährleistung der Sicherheit für die dort wohnende Bevölkerung, das Leben und Gut sollten respektiert sowie die öffentliche Ordnung aufrechterhalten werden. Aus selbstverständlichen Gründen verfügten die polnischen Behörden nicht über spezialisierte Formationen. Sie mussten erst vom Grund auf geschaffen werden. Die erste Formation war der Volksschutz, der spontanisch Ende 1918 entstand. Er wurde von der Landesgendarmerie, die das preußische Vorbild nachahmte, ersetzt. Nach dem Einschluss von Wielkopolska (Großpolen) in die Grenzen des wiedergeborenen polnischen Staates begann man mit der Vereinheitlichung der Polizeiformationen und die Bestimmungen des Gesetzes über die Staatspolizei vom 24. Juli 1919 wurden umgesetzt.

ANEKS

Augusiak Stanisław, starszy posterunkowy PP, ur. 24.04.1885 r. w Baborowie, pow. Oborniki, syn Józefa i Stanisławy z Bittnerów. W kwietniu 1919 r. wstąpił do Żandarmerii Krajowej byłej Dzielnicy Pruskiej. Od 01.07.1920 r. w Policji Państwowej. W okresie do listopada 1929 pełnił funkcję komendanta posterunku granicznego w miejscowości Długie Nowe, pow. Leszno. Po likwidacji posterunku został przeniesiony do Komendy Powiatowej P. P. w Lesznie na stanowisko kancelisty w referacie śledczym, na którym służył do wybuchu wojny 01.09.1939 r. Wraz z pozostałymi policjantami powiatu ewakuował się na Warszawę, gdzie pod Modlinem został ostrzelany przez artylerię niemiecką. Dalsze losy wojenne i powojenne nie są znane.

Dudziak Jan, przodownik PP, ur. 05.03.1887 r. w Gryżynce, pow. Kościan, syn Antoniego i Marianny ze Stelmaszczyków. W 1901 r. ukończył szkołę ludową, a następnie pracował w gospodarstwie rodziców. W dniu 4 października 1905 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej. Służył w 1 Pułku Strzelców Konnych w Poznaniu do 28.09.1914 r. Po wyjściu z wojska pracował w Poznaniu. W dniu 01.08.1914 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej, w której służył do 10.11.1918 r. W styczniu 1919 r. wstąpił do Żandarmerii Krajowej byłej Dzielnicy Pruskiej i służył na posterunku w Witowie. Od 01.07.1920 r. przeniesiony do Policji Państwowej, w której pełni służbę na tym samym posterunku. W październiku 1927 r. zostaje przeniesiony na posterunek w Rydzynie, pow. Leszno, a w październiku 1929 r. na posterunek w Lesznie. Służbę tam pełni do wybuchu wojny 01.09.1939 r. Ewakuował się na Warszawę i brał udział w jej obronie. W początkach października 1939 r. wraca do Leszna. W dniu 06.01.1940 r., wraz z innymi byłymi policjantami, zostaje wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa i wcielony do Policji Polskiej, w której objął posterunek w Tarnowej, pow. Jasło, gdzie służył do września 1944 r. Od 1943 r. w konspiracji, pracując jako wywiadowca oddziału PPS „Podkarpacie”. Od stycznia 1945 r. do 17.10.1946 r. pełnił służbę w Milicji Obywatelskiej. Późniejsze losy nie są znane.

Jankowiak Ludwik, przodownik PP, 1881 – 1940, komendant posterunku w Rydzynie. Kilka miesięcy przed wojną przeniesiony na posterunek w Lesznie. Zamordowany w Twerze przez NKWD. Miejsce pochówku nieznanne.

Kowalski Franciszek, przodownik PP, 1896 – 1940, komendant posterunku w Zbarzewie. Zamordowany w Twerze przez NKWD. Miejsce pochówku nieznanne.

Kubasik Konstanty, komisarz PP, podporucznik rezerwy pospolitego ruszenia, ur. 23.04.1890 r. w Zielątkowie, powiat gnieźnieński, w domu Jana i Marii z Ołtarzewskich. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Gnieźnie. Tam też brał udział

w strajku szkolnym w 1901 r. Po ukończeniu szkoły w 1904 r. rozpoczął pracę jako praktykant w biurze adwokackim i notarialnym. W tym też czasie należał do organizacji młodzieżowej Sokoła. W 1912 r. został powołany do armii niemieckiej, jako poborowy. Brał udział w I wojnie światowej na froncie zachodnim w Belgii i Francji. Z wojska został zwolniony z dniem 10.08.1917 r. na skutek odniesionych ran. Po powrocie z frontu zamieszkał w Ostrowie i pracował jako sekretarz adwokacki. W listopadzie 1918 r., po przewrocie politycznym w Berlinie, wstąpił ochotniczo do organizowanych oddziałów Straży Ludowej. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego walczył w Ostrowie. Z dniem 02.07.1919 r. wstąpił ochotniczo do Żandarmerii Krajowej b. Dzielnicy Pruskiej początkowo w stopniu wachmistrza, a następnie wachmistrza powiatowego. W dniu 18.12.1919 r. otrzymał awans na podporucznika Żandarmerii. Służył w Sekcji Sądownictwa Dowództwa I Brygady Żandarmerii Krajowej byłej Dzielnicy Pruskiej, a później przeszedł do Inspekcji Okręgowej w Dowództwie Żandarmerii w Poznaniu. W dniu 01.01.1920 r. złożył egzamin maturalny przed komisją wojewódzką w Poznaniu. Z dniem 01.07.1920 r. został przejęty na etat Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do Policji Państwowej byłej Dzielnicy Pruskiej w stopniu komisarza i objął tymczasowe szefostwo Działu III (Szkola) oraz Działu V (Rezerwa Okręgu) w nowotworzonej Komendzie Okręgowej Policji Państwowej w Poznaniu. W okresie od 11 lipca do 4 października 1920 r. był w składzie Okręgowej Komisji Dyscyplinarnej. Po 18.07.1920 r. był już tylko wykładowcą w Okręgowej Szkole Policyjnej w Poznaniu. Od 05.02.1921 r. był komendantem powiatowym Policji Państwowej w Gnieźnie, a następnie od 01.12.1922 r. komendantem powiatowym w Czarnkowie. W dniu 01.01.1924 r. został mianowany komendantem powiatowym w Środzie, a od 01.08.1924 r. komendantem powiatowym w Ostrowie. Od dnia 30.11.1926 r. był komendantem powiatowym Policji Państwowej w Lesznie. Z dniem 08.10.1931 r. został przeniesiony na komendanta powiatowego do Przasnysza w województwie warszawskim i na stanowisku tym pozostawał do dnia 06.02.1933 r., gdy został zwolniony z zajmowanego stanowiska i pozostawiony w dyspozycji komendanta głównego PP. Pozostawał jednak nadal w Przasnyszu. Ostatecznie z dniem 31.03.1933 r. został mianowany komendantem komisariatu w Tarnopolu, a później komendantem powiatowym w Kopaczyńcach w województwie tarnopolskim. Z dniem 05.08.1936 r. został zwolniony z zajmowanego stanowiska i, ze względu na dobro służby, przeniesiony w stan nieczynny. Od dnia 20.02.1937 r. został przywrócony do służby czynnej i przeniesiony do komendy powiatowej w Bielsku Podlaskim, a z dniem 29.09.1938 r. do Inowrocławia na komendanta miasta. Tam też pozostał do wybuchu wojny. Po 03.09.1939 r. wycofywał się z całą policją województwa pomorskiego w kierunku południowo-wschodnim. Dotarł do Lwowa i tam się ukrywał. Został aresztowany przez NKWD w marcu 1940 roku i wkrótce rozstrzelany. Miejsca pochówku nie udało się do tej pory ustalić. Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi w 1930 r., Medalem za Wojnę 1918-1921 w 1929 r. i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości w 1929 r.

Piątek Franciszek, przodownik PP, ur. 12.01.1892 r. w Starym Tomyślu, pow. Nowy Tomyśl, syn. Michała i Teresy z Dykrzaków. Szkołę ludową ukończył w 1906 r. w miejscowości rodzinnej. Następnie pracował w gospodarstwie rodziców. W latach 1909-1911 uczęszczał do szkoły rolniczej w Nowym Tomyślu. W dniu 12.10.1911 r. został wcielony do armii niemieckiej i służył 74 p. a. Po zakończeniu służby poborowej pozostał w wojsku, jako podoficer zawodowy. W czasie I wojny światowej walczył na froncie zachodnim. W dniu 13.04.1918 r. został ranny, tracąc lewe oko. Po wybuchu rewolucji w Niemczech wystąpił z armii niemieckiej i powrócił do domu rodziców. W dniu 06.01.1919 r. ochotniczo wstąpił do Wojska Polskiego i walczył w Powstaniu Wielkopolskim. W dniu 11.11.1920 r., na skutek zarządzonej demobilizacji został przeniesiony do rezerwy w stopniu starszego sierżanta. Dnia 11.12.1920 r. wstąpił do Policji Państwowej w Poznaniu w charakterze wywiadowcy służby śledczej. W marcu 1921 r. został przeniesiony do Ekspozytury Służby Śledczej przy Komendzie Powiatowej P. P. w Nowym Tomyślu, a dnia 01.09.1922 r. do Komendy Powiatowej P. P. w Lesznie z przydziałem na posterunek P. P. w Lesznie. W roku 1923 ukończył kurs dla posterunkowych, a w 1925 r. kurs dla przodowników w Szkole Policyjnej w Poznaniu. W Lesznie służył do wybuchu wojny. W dniu 01.09.1939 r. ewakuował się w kierunku na Warszawę i 13.09.1939 r. dotarł do stolicy, w której przebywał do 08.10.1939 r. W dniu 12.10.1939 r. powrócił do Leszna, gdzie został zatrudniony przy pracach przymusowych. W dniu 06.01.1940 r. wraz z innymi policjantami został skierowany do służby w Policji Polskiej na terenie Generalnego Gubernatorstwa w powiecie Jasło. Tam otrzymał przydział do służby na posterunku P. P. w Żmigrodzie Nowym. Służbę pełnił do września 1944 r. kiedy to Niemcy zarządzili ewakuację. Do 23.01.1945 przebywał w Bieczu, pow. Gorlice. W dniu 19.02.1945 r. powrócił do Leszna, a dnia 16.05.1945 r. wyjechał do Wschowy, gdzie podjął pracę w Zarządzie Miejskim. Po wojnie oskarżany o działanie na szkodę ludności polskiej nie został zrehabilitowany.

Policzkiewicz Karol, starszy posterunkowy PP, ur. 04.11.1909 w Sosnowcu w rodzinie Stanisława i Ludwiki z Sobków. W 1934 r. ukończył średnią Szkołę Handlową w Katowicach i rozpoczął naukę w Szkole Policyjnej w Mostach Wielkich. Pierwszy przydział otrzymał do Rydzyny, gdzie został zastępcą komendanta posterunku. Od 23.10.1938 r. objął posterunek w Krzemieniewie z siedzibą w Garzynie, gdzie pełnił obowiązki komendanta. Po 02.09.1939 r. ewakuował się z całą policją powiatu w kierunku na Warszawę i dalej na wschód. Po 17.09.1939 r. dostał się do niewoli sowieckiej. Więziony w obozie w Ostaszkowie. Wiosną 1940 r. zamordowany w Twerze przez NKWD. Pochowany w Miednoje.

Ratajczak Ludwik, starszy posterunkowy PP, ur. 03.08.1894 r. w Osieku, pow. Kościan, syn Jakuba i Antoniny z Matuszczaków. Ukończył szkołę ludową w Osieku w 1908 r. Przez kilka następnych lat pracował w gospodarstwie rodziców. W 1914 roku został powołany do armii niemieckiej i wysłany na front zachodni

do Francji. Walczył też na Bałkanach. Po zawarciu rozejmu został zdemobilizowany. W styczniu 1919 r. wstąpił o Wojska Polskiego i brał udział w walkach w Wielkopolsce i na froncie wschodnim. W listopadzie 1920 r. został zdemobilizowany. W dniu 01.04.1921 r. został przyjęty do Policji Państwowej i skierowany do Szkoły Policyjnej. Po zdaniu egzaminów został przydzielony na posterunek w Krzywiniu w powiecie kościańskim. W 1934 r. został służbowo przeniesiony do miejscowości Lubasz, pow. Czarnków. W 1938 r. na własną prośbę został przeniesiony do Leszna, gdzie pełnił służbę do wybuchu wojny. W dniu 14.09.1939 r. w okolicach Warszawy dostał się do niewoli niemieckiej. W stalgu I a w Prusach Wschodnich przebywał do grudnia 1939 r., kiedy to został wysłany na roboty do gospodarstwa rolnego w Willkischken niedaleko Tylży. W maju 1942 r. został wcielony w szeregi Policji Polskiej i wysłany do Radomia, a stamtąd do Tomaszowa Mazowieckiego. Z komendy Powiatowej w Tomaszowie otrzymał przydział na komendanta posterunku P. P. w Białobrzegach Opczyńskich, a następnie w Błogich, gm. Owczary, pow. tomaszowski. Służbę pełnił do 06.08 1944 r. kiedy to wraz z całą obsadą posterunku zbiegł ze służby. Po wyzwoleniu, przez kilka miesięcy służył w Milicji Obywatelskiej. W lipcu 1945 powrócił do Leszna, a od 01.08.1945 r. pełnił obowiązki komendanta Straży Przemysłowej w Zemszu, pow. Krosno Odrzańskie.

Samotejkin Aleksy Edward, posterunkowy PP, 1913 – 1940, zamordowany w Twerze przez NKWD. Miejsce pochówku nieznane.

Sarnowski Stanisław, posterunkowy PP, ur. 18.04.1890 w Kuźnicy Trzcinińskiej, pow. Kępno, syn Kaspra i Zuzanny z Wancków. Do szkoły ludowej uczęszczał w miejscowości rodzinnej w latach 1897-1904. W latach 1905-1908 pracował we Wrocławiu, w charakterze ucznia gastronomiczno-hotelarskiego, a w latach 1908-1915 jako pracownik gastronomiczny w Berlinie. W dniu 15 maja 1915 r. został powołany do armii niemieckiej. Służbę pełnił w 395 pułku piechoty na froncie Zachodnim w Belgii i Francji. W sierpniu 1917 r. dostał się do niewoli francuskiej w okolicach Verdun w miejscowości Malencourt. W obozie jenieckim zgłosił się do obozu polskiego w Le Puy. Pracował w cegielni w miejscowości Roaune. W maju 1919 r. wstąpił do wojska polskiego, z którego został zwolniony na skutek demobilizacji w marcu 1920 r. Dnia 20.12.1920 r. został przyjęty do Policji Państwowej i przydzielony do Komendy Powiatowej w Lesznie, gdzie służył do wybuchu wojny 01.09.1939 r. Pierwszego dnia wojny, wraz z innymi policjantami powiatu ewakuował się na Warszawę. Do Leszna powrócił w początkach października 1939 r. W styczniu 1940 r. wraz z innymi policjantami z Leszna został wysiedlony i wcielony do Policji Polskiej w powiecie jasielskim. Początkowo na posterunek w Sękach, a następnie na posterunek w Skołyszynie. Służbę tam pełnił do sierpnia 1944 r. Po wkroczeniu Sowietów w styczniu 1945 r. wrócił do Leszna. Od dnia 01.12.1945 pracował jako zarządca w majątku ziemskim w Czyżowie. Od 15.05.1946 r. pracował w Biurze Ewidencji i Ruchu Ludności w Zarządzie Miejskim w Szprotawie. W 1948 r. został niesłusznie oskarżony o zbrodnie przeciwko narodowi polskiemu w czasie woj-

ny. W wyniku procesu został z zarzutów oczyszczony. Ponownie został oskarżony z art. 2 dekretu z 31.08.1944 r. w 1949 r. i skazany na 6 lat pozbawienia wolności.

Stachowiak Piotr, posterunkowy PP, ur. 16.06.1895 r. w Elżbietowie, pow. Jarocin, syn Macieja i Jadwigi z Marciniaków. Zamieszkały w Lesznie przy ul. Poniańskiego nr 25. Po zdemobilizowaniu z wojska w początkach lipca 1920 r. wstąpił do Policji Państwowej i został przydzielony do Komendy Rezerwy P. P. w Poznaniu. Następnie w grudniu 1920 r. przeniesiony został do Komendy Powiatowej P. P. W Lesznie na posterunek P. P. w Lesznie. Pełnił tam służbę policjanta mundurowego do chwili wybuchu wojny 01.09.1939 r. W drugim dniu wojny został z całą obsadą posterunku wycofany w kierunku na Warszawę. Po zakończeniu działań wojennych powrócił w pierwszych dniach października 1939 r. do Leszna i rozpoczął prace na odcinku drogowym Leszno. W dniu 06.01.1940 r. został powołany przez żandarmerię niemiecką w Lesznie do pełnienia służby w szeregach Policji Polskiej i z dniem 10.01.1940 r. został przydzielony na posterunek P. P. w Żmigrodzie Nowym, pow. Jasło, województwo krakowskie. Na tym posterunku pełnił służbę do chwili utworzenia frontu na linii Jasło – Żmigród – Dukla t.j. do lipca 1944 r. Potem przeniósł się do Gorlic. Służby policyjnej już nie pełnił. Do Leszna powrócił po wyzwoleniu. Dalsze losy nie są znane.

Szatkowski Stanisław, przodownik PP, ur. 07.05.1892 r. w Trutnowie. W dniu 02.09.1939 r., wraz z całą policją powiatu leszczyńskiego został ewakuowany w kierunku na Warszawę. Losy wojenne nie są bliżej znane. Wiadomo tylko, że w dniu 20.11.1942 r. został przywieziony do KL Auschwitz transportem z Radomia. Nadano mu numer obozowy 77017. Zmarł w obozie 06.02.1943 r.

Wawrzyniak Ignacy, starszy przodownik PP, ur. 24.01.1892 r. w Pięczkowie w powiecie średzkim w domu Franciszka i Apolonii z Stępniewskich. Naukę w szkole ludowej rozpoczął w rodzinnej wsi w roku 1898 i ukończył ją w marcu 1906 r. w roku 1907 podjął pracę na pruskich kolejach, na odcinku drogowym Miłosław, w powiecie wrzesińskim. Pracował przy pracach ślusarskich przy instalacjach sygnałowych i zwrotniczych. Po dwóch latach pracy, szukając lepszych zarobków, podejmuje pracę rębacza w jednej z kopalń węgla kamiennego w Bochum w Westfalii. Jako górnik pracował do 1912 r. kiedy to został powołany do odbycia służby wojskowej. Pruskie władze wojskowe odkomenderowały go do orkiestry I batalionu 137 p. p. w Hagenau (obecnie Hageuenau we francuskiej Alzacji). W latach I wojny światowej służył w żandarmerii polowej. Po zakończeniu wojny na krótko powrócił do pracy na kolei w charakterze zwrotniczego. W marcu 1919 r. decyzją władz Naczelnego Komisariatu Ludowego w Poznaniu został powołany do Żandarmerii Krajowej b. Dzielnicy Pruskiej i z dniem 05.03.1919 r. objął Komisariat Żandarmerii w miejscowości Lubosz, w powiecie Międzychód. Z dniem 01.07.1920 roku został wcielony do Policji Państwowej i mianowany komendantem posterunku we Wronkach. Z dniem 01.02.1927 r.

został przeniesiony na stanowisko komendanta posterunku w Gostyniu. Przeszedł wiele szkoleń m. in. w roku 1920 ukończył kurs dla Żandarmerii Krajowej, w roku 1925 odbył kurs dla przodowników Policji Państwowej, a także w Szkole dla Szeregowych Policji Państwowej w Żyrardowie w 1930 r. i w tym samym roku w Głównej Szkole Gazowej w Warszawie, zawsze otrzymując wysokie oceny. Po ukończeniu szkół policyjnych został przeniesiony z dniem 20.03.1931 r. do Leszna w charakterze instruktora powiatowego na powiaty: leszczyński, rawicki i gostyński. Z dniem 08 maja 1935 r. został komendantem posterunku w Lesznie, gdzie służył do wybuchu II wojny światowej. W dniu 02.09.1939 r., zarządzeniem władz wojskowych policja z Leszna została ewakuowana w kierunku na Warszawę i cofała się wraz z oddziałami Armii „Poznań”. Do Warszawy dotarł w dniu 8 września i wszedł do składu osobowego 26 lwowskiego pułku piechoty, operującego w rejonie Praga - Grochów, w charakterze żandarma polowego. W dniu 15.09.1939 r. otrzymał postrzał w prawe przedramię. Rana ta już na zawsze ograniczyła zdolności ruchowe prawej ręki. W jednostce tej służył do chwili kapitulacji stolicy w dniu 29.09.1939 r. Do Leszna powrócił po wygojeniu się rany, skąd w dniu 14 listopada niemiecki Urząd Pracy w Lesznie skierował go do pracy w charakterze robotnika gorzelnianego i rolnego w majątku Jürtsch (obecnie Jurcz leżący między Lasowicami a Zaborową, 10 km od drogi łączącej Wrocław z Lubinem). W dniu 03.01.1940 r. został stamtąd odwołany przez żandarmerię niemiecką w Lesznie, a w trzy dni później odkomenderowany do żandarmerii w Krakowie. Z Krakowa został przekazany do komendy powiatowej Policji Państwowej "granatowej" w Jasle, gdzie mianowano go komendantem posterunku w Żmigrodzie Nowym. W lutym 1941 r. został wyznaczony na komendanta obwodowego, obejmującego posterunki w Żmigrodzie, Osieku, Dębowcu i Tarnowcu. Na stanowisku tym pełnił służbę do września 1944 r., gdy do rejonów tych zbliżała się armia sowiecka. Po wkroczeniu wojsk sowieckich został aresztowany przez NKWD i osadzony w więzieniu w Nowym Sączu, a następnie wywieziony na Ukrainę do Doniecka (Stalino), gdzie pracował w kopalniach. Do Leszna powrócił późnym latem 1945 r. i od 15 września tego roku rozpoczął pracę w Zarządzie Gminnym w Święciechowie. Został zrehabilitowany jako były funkcjonariusz Policji Państwowej z dniem 31.12.1946 r. Na skutek reorganizacji w funkcjonowaniu samorządu lokalnego został zredukowany. Mimo podejmowanych starań nie mógł znaleźć pracy w administracji państwowej. Od 01.10.1950 r. podjął pracę w Spółdzielni Inwalidów im. M. Kopernika w Lesznie jako pracownik fizyczny. Na emeryturę przeszedł z dniem 30 czerwca 1958 r. Zmarł 01.02.1964 r. w Lesznie. Był też wielokrotnie odznaczany m. in. Krzyżem Walecznych, Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem za Wojnę 1918-1921. Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Wiśniewski Kazimierz, komisarz PP, kapitan rezerwy Wojska Polskiego, ur. 15.01.1893 r. w Krotoszynie, powiat Szubin, w rodzinie Stanisława i Franciszki z Łożyńskich. Uczęszczał do 7 klasowej szkoły ludowej w Mamliczu, w powiecie szubińskim, którą ukończył w 1907 r. Tam też uczestniczył w 1901 r. w strajku szkolnym polskich dzieci. W roku 1908 rozpoczął naukę jako kupiec

w niemieckiej firmie „R. Sch. Samelson u. Sohn” w Pakości w powiecie mogileńskim. Jednocześnie uczył się w tamtejszym gimnazjum kupieckim. Po zakończeniu nauki pracował nadal we wspomnianej firmie osiągając m. in. stanowisko kierownika przedsiębiorstwa. W dniu 9.05.1915 r. został powołany do służby w armii niemieckiej i wysłany na front rosyjski. Od połowy 1916 r. walczył na froncie zachodnim. Po powrocie z frontu podjął pracę w tej samej firmie kupieckiej w Pakości, gdzie zastało go Powstanie Wielkopolskie. Wstąpił do oddziału ochotników organizowanego w Pakości i walczył w okolicach Inowrocławia. W dniu 24.04.1919 r. ochotniczo zgłosił się do Obrony Krajowej w Poznaniu i z II baonem wyruszył w okolice Rawicza. Tam też walczył w ramach 7 kompanii 159 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W końcu lutego 1920 r. odszedł z wojska na własną prośbę i z dniem 01.03.1920 r. rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Ciel w Poznaniu. Od 1 sierpnia tego roku przeszedł do służby w Żandarmerii Krajowej b. Dzielnicy Pruskiej, a następnie do Policji Państwowej. W tym samym miesiącu złożył egzamin przed Komisją dla aspirantów oficerskich. W dniu 01.10.1920 r. otrzymał nominację na aspiranta Policji Państwowej, a w dniu 01.07.1924 r. na podkomisarza. W marcu 1934 r. otrzymał nominację na komisarza Policji Państwowej. Pierwszy przydział w policji otrzymał do Nowego Tomyśla. Od dnia 14.03.1921 r. został przeniesiony do Komendy Policji Państwowej na m. Poznań, gdzie służył w Komisariacie Kolejowym Miasteczko. Od 01.01.1922 r. p. o. komendanta powiatowego w Kościanie. Od 18.04.1922 r. komendant powiatowy w Szamotułach. Następnie służył od 20.08.1925 r. w Kępnie, jako komendant powiatowy. W dniu 08.10.1931 r. objął funkcję komendanta powiatowego Policji Państwowej w Lesznie. Na stanowisku tym pozostał już do wybuchu wojny. Za swoją służbę był odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem za Wojnę 1918-1921 i Medalem X-lecia Odzyskanej Niepodległości. Z dniem 01.09.1939 r. wraz z całą policją powiatu wszedł w skład sił zbrojnych. Z oddziałami Armii „Poznań” wycofywał się z terenu Wielkopolski. Brał udział w bitwie nad Bzurą, gdzie dostał się do niewoli niemieckiej. Z prowizorycznego obozu jenieckiego udało mu się zbiec i połączyć z rodziną ewakuowaną do Lublina. Około 25.10.1939 r. powrócił wraz z rodziną do Szamotuł i zamieszkał w domu teściów, gdyż w Lesznie poszukiwany był przez gestapo. Podjął wówczas pracę w przejętym przez Niemców „VESTA” Towarzystwie Wzajemnych Ubezpieczeń od Ognia i Gradobicia w Poznaniu (Posensche Feuersozietät), jako agent ubezpieczeniowy. Po wysiedleniu teściów do Generalnego Gubernatorstwa w dniu 13.03.1940 r. wraz z najbliższą rodziną pozostawał w ukryciu. W dniu 07.01.1943 r., na skutek denuncjacji, został aresztowany przez gestapo. Początkowo był przesłuchiwany w siedzibie tajnej policji w Szamotułach. Wkrótce przewieziony został do więzienia gestapo zorganizowanego w dawnym „Domu Żołnierza” w Poznaniu, a następnie do więzienia w Forcie VII w Poznaniu, gdzie przebywał od 20 stycznia w celi nr 39. W dniu 17.02.1943 r. przeniesiono go do więzienia przy ulicy Młyńskiej w Poznaniu. Stamtąd w dniu 06.06.1943 r. został przewieziony do więzienia na ulicy Daniłowiczowskiej w Warszawie, a w dniu 6 lipca przetransportowany do Obo-

zu Koncentracyjnego na Majdanku, gdzie nadano mu numer obozowy 16931. Tam też zmarł z wycieńczenia 01.10.1943 r.

Złotogórski Ludwik, komisarz PP, urzędnik państwowy, ur. 15.08.1888 r. w miejscowości Drewno niedaleko Żnina w rodzinie Józefa i Rozalii z domu Priebe. W rodzinnej wsi ukończył szkołę ludową, a następnie Szkołę Rolniczą w Żninie, gdzie uzyskał maturę w 1907 r. Rok później opuścił gospodarstwo rodziców. Nie wiemy jednak co robił do 1918 r. Zapewne brał udział w I wojnie światowej w szeregach armii niemieckiej. Uczestniczył w walkach w czasie Powstania Wielkopolskiego. W okresie 01.01. – 04. 04.1919 r. był komendantem miasta Gąsawa oraz uzyskał awans na podporucznika Wojska Polskiego. Z dniem 05.04.1919 r. został odkomenderowany do Dowództwa Żandarmerii Krajowej byłej Dzielnicy Pruskiej w stopniu starszego żandarma, a trzy dni później został przydzielony do objazdu w Pleszewie. Z dniem 25.06.1919 r. objął objazd w Jutrosinie w powiecie rawickim. W międzyczasie został awansowany do stopnia wachmistrza. W czasie służby ukończył kurs w Szkole Żandarmerii w Poznaniu. Z dniem 01.07.1920 r. został przejęty do Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej byłej Dzielnicy Pruskiej w stopniu młodszego podkomisarza i mianowany komendantem powiatowym Policji Państwowej w Lesznie. Podczas służby w Lesznie awansował z dniem 01. 02.1921 r. na podkomisarza, a z dniem 01.07.1922 r. na komisarza. Obowiązki pełnił do dnia 30.11.1926 r., kiedy to został przeniesiony na komendanta powiatowego do Ostrowa. Z dniem 01.08.1938 r. został przeniesiony na stanowisko komendanta powiatowego do Nowego Tomysła. W dniu 02.09.1939 r. wraz z całą policją powiatu ewakuował się w kierunku wschodnim razem z cofającą się Armią „Poznań”. Jego udział w walkach września 1939 r. nie jest znany. Wiadomo tylko, że był poszukiwany przez Gestapo i musiał się ukrywać. Przez całą okupację niemiecką przebywał w Radomiu pod przybranym nazwiskiem Paweł Liberski i w okresie od 11.11.1939 r. do 17.01.1945 r. pracował w firmie żelaznej K. Sołtysiaka, jako jej kierownik. Po wyzwoleniu w dniu 18.01.1945 r. zgłosił się do Miejskiej Komendy Milicji Obywatelskiej w Radomiu, gdzie objął szefostwo referatu paszportowego. Na tym stanowisku pozostawał do 05.06.1945 r. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do Nowego Tomysła i z dniem 01.10.1945 r. zatrudnił się w tamtejszym Starostwie Powiatowym. Został szefem referatu karno-administracyjnego. W dniu 12.06.1945 r. wstąpił do PPR. Zmarł 12.03.1954 r. w Nowym Tomysłu.

Źródła do Aneksu:

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Prezydium Rady Ministrów, akta byłych funkcjonariuszy policji państwowej.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Komendy Głównej PP.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół Komendy Wojewódzkiej PP w Poznaniu.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół Komendy Powiatowej PP w Lesznie.

- Centralne Archiwum Wojskowe, akta osobowe.
Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, archiwum.
Muzeum Martyrologii Wielkopolan w Forcie VII, dokumenty byłych więźniów.
Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, akta byłych więźniów.
Państwowe Muzeum na Majdanku, akta byłych więźniów.
Relacja Krystyny Marszałek.
Relacja Apolonii Mołoń.
Relacja Urszuli Szubert.
Relacja Krystyny Wiśniewskiej.
Bauer P., Zielonka J., *Żołnierska droga przez mękę. Wielkopole w obozach sowieckich*, Kościan 1990.
Miednoje. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego, red. Z. Gajowniczek, t. 1 i 2, Warszawa 2006.
Żołnierze Garnizonu Leszno zamordowani przez Sowietów w 1940 r. Słownik Biograficzny, oprac. Sz. Bąkowski, Leszno 2000.